

Heller Ágnes: Olvasónapló*

(részlet)

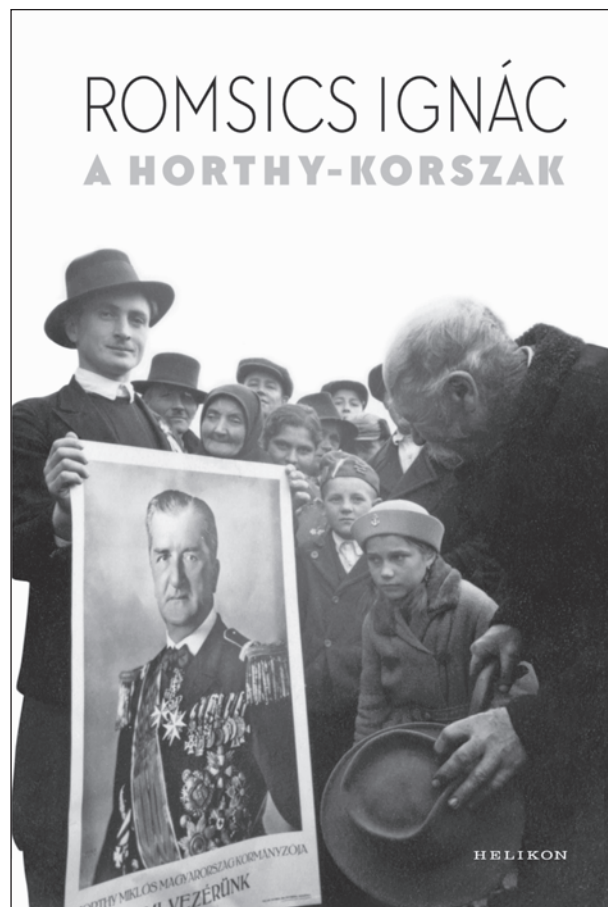
Romsics Ignác:
A Horthy-korszak
(Helikon Kiadó, Budapest, 2017, 416 p.)

Nem vagyok történész, ezért nem „szakmailag”, hanem egyszerű olvasóként beszélek a könyvről. A kiváló történész (s az MTA második osztályában osztálytárs) Romsics Ignác nehéz témát választott. A korszak, amelyről ír és beszél, történelmi katasztrófával kezdődött, s egy másik történelmi katasztrófával végződött. E két katasztrófa között regnálnak a hatalmukba kapaszkodó, annak legitimitásában hívő politikusok: egyesek közülük tisztességesek (mint Bethlen István vagy Klebelsberg Kunó), mások tisztességtelenek (mint Darányi Kálmán), egyesek fanatikusok (mint Gömbös Gyula), mások aljasok (mint Imrédy Béla), esetleg vakok és lelkiismeretlenek (mint Bárdossy László). Osztályérdekeiket védők (ellenzik a további földosztást), és néhány kivétellel többé-kevésbé mind antiszemiták.

Romsics Ignác úgy ír erről a majdnem önhibánkon kívül katasztrófával kezdődő s nagyrészt a saját hibánkból katasztrófával végződő korról, hogy bizalmat gerjeszt bennem. Könyvéből kiderül, hogy részben, ha nem is teljesen, önhibánkon kívüli katasztrófa a trianoni döntés, ahogy a Peidl-kormány nyugati támogatásának elmaradása sem magyar felelősség. Azonban magyar felelősség volt mind a vörös, mind a fehér terror, valamint a szükséges reformok többségének elodázása, s nemkülönben a növekvő német/náci orientáció választása, s azok végzetes következménye: a zsidótörvények.

Bízom tehát abban, hogy igaz, amit Romsics ír. S éppen mivel igaz, további gondolkodásra, értelmezésre készítet.

Romsics nem pozitivistá történész. Nem adatokat halmoz (bár ismeri, s bele is szövi őket értelmezéseibe), hanem történeteket beszél el, jellemeket mutat be, s választási helyzeteket, amelyekben hol jó, hol rossz, hol tragikus, hol helyrehozhatatlanul

végzetes döntések születnek. Ugyanakkor nem ideologikus szerző, harag és részrehajlás nélkül ír, ami nem jelenti azt, hogy nincs álláspontja. Inkább azt, hogy kevés kivételtől eltekintve nem érdeklik a személyes motivációk – mint például IV. Károly és Horthy viszonyának kérdésében. A karakter szerepe egyes döntésekben azonban érdeklí (Bethlen lemondása, Darányi radikalizálódása, Horthy 1944-es októberi „kiugrásának” elpuskázása).

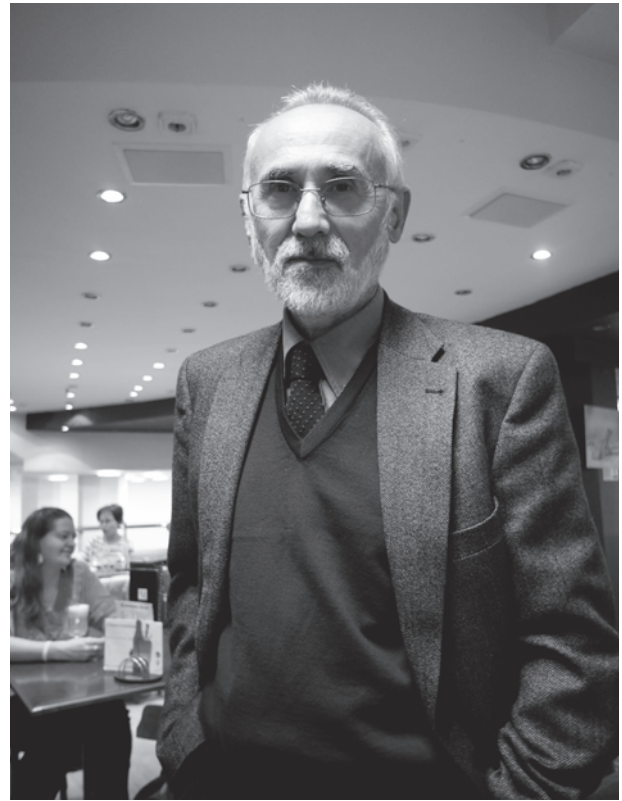
* Heller Ágnes: *Olvasónapló 2017–2018* – a sorozatban a hatodik – jövőre jelenik meg kiadónknál.

Különösen érdekes a rendszer keletkezéstörténetének az elemzése, mivel egy rendszer keletkezéstörténete rá szokta nyomni a bélyegét a rendszer későbbi szerkezetére. Az 1919-es '20-as pakliban benne volt egy diktatúra, de mire Horthy került vezető pozícióba, addigra már nem volt napirenden. Egy osztálytársadalomban (s Magyarország akkoriban meglehetősen rideg osztálytársadalom volt) diktatúrára csak erőszakos hatalomátvétellel kerülhet sor, de ehhez vezéregyéniség, valamint hozzá felfegyverzett, vagy ideológiailag motivált hadsereg szükségeltetik. Magyarországon ezek a feltételek hiányoztak. Sem a vörös, sem a fehér terror nem rendelkezett társadalmi és széles intézményes háttérrel. Így végül a Horthy-korszakban egy ideológiailag erőteljesen demagógiával megtámasztott, autokratikus kormányzat jött létre, olyan választási rendszerrel és parlamenttel, amelyben a kormányzó pártot (MÉP és elődje) mindig újraválasztották, még az Imrédy-párt (MMP) különválása után is. Ez a kormányzati forma, amelyben az államforma királyság maradt, egy rövid ideig (Bethlen miniszterelnöksége) konszolidálhatónak bizonyult, de a gazdasági válság, az eltussolt frankhamisítási botrány (erről Romsics érdekesen számol be), majd végül Hitler hatalomra jutása után nem kevés önállatással fűszerezve, de elindult a lejtőn.

A kötet több nagyobb, illetve rövidebb tanulmányból áll. Ezek különböző időkben íródtak, de a magam részéről nem érzek lényegbeli értelmezési különbséget, legfeljebb hangsúlyeltolódást köztük, amit a tárgy maga indokol.

Másként olvastam a Horthy-korszak kialakulásának, majd Bethlen regnálásának történetét, mint a Gömbös Gyula miniszterelnökségével kezdődő elbeszéléseket. Egyszerűen azért, mert Gömbös idejében nemcsak hogy éltem, hanem sok mindenről tudtam is. Ma is kapásból végig tudom mondani a magyar miniszterelnökök listáját Gömböstől Lakatosig. (Hogy utánuk kik jöttek, arról azonban fogalmam sincs.) Most megkíséreltem összehasonlítani emlékeimet Romsics szövegével. Apám, aki egy ideig a Rassay-párt tagja volt, de belőlük is kiábrándult, már négyéves koromtól kezdve (Hitler hatalomra jutása) minden politikai eseményről felvilágosított. Majd hétéves koromtól az újságot is együtt olvastuk (ha jól emlékszem a *8 Órai Újságot*). Nemcsak a magyar főszereplőket ismertem, hanem Dollfuszt és Schuschniggot is, s persze minden tudtam a bécsi munkásfelkelésről.

A mi családunkat Trianon erősen sújtotta. Nagyanyám tanárnő volt, Modorban és Újvidéken (Modra, Novi Sad), tehát Magyarországon tanított. (Egy kérdés Romsicshoz: Nagymamán „Bür-

Fotó: Kóbányai János

gerschulé"-ban, tehát polgárban tanított, s most a könyvből úgy értesültem, hogy ezt az iskolatípust csak Klebelsberg honosította meg Magyarországon. A Monarchia megszűnésétől Klebelsbergig nem létezett?) Nagyanyám Trianon miatt korai nyugdíjazását kérte, és Pestre költözött. Apám Modorban és Újvidéken nőtt fel, minden barátja Újvidéken élt, így nem csoda, hogy kislánykoromban lelkes irredenta verseket írtam. Ez így ment egészen az első bécsi döntésig. Mikor a döntés hallatán jubiláltam, apám megfeddett: Hitlertől kaptuk vissza, s ezért még nagyon meg fogunk fizetni – mondta. Még egy szó az általános választás kérdéséhez. A zsidók választójogát erősen korlátozták. Apámnak nem volt választójoga. Anyámnak igen, mert felmenői 1848 előtt is Magyarországon éltek, s ezt dokumentálni s tudta. (Még hozzá minden nehézség nélkül. Dédikém, aki 101 évig élt, 1842-ben született Veszprémben.)

Nagyon megdöbbent, hogy amint olvasom Romsics elbeszéléseit a miniszterelnökökről, rá kell jönnöm, hogy az ő mai történelmi értelmezése nem tér el lényegesen az akkori, gyermeki, apámtól átvett ítéleteimtől. Legfeljebb Gömbös és Darányi viszonyában (az előbbi tartottuk náci közelinek, s nem az utóbbit). S bár a dzsemborira kissé irigykedtem

(még nem értem el a cserkészkort), Telekire, a főcserkészre mint antiszemitára haragudtam, mert úgy gondoltam, neki, tudós emberként nem szabadott volna primitíven gondolkoznia. Öngyilkossága viszont megrázott. Jel is volt: nagy a baj. Bárdossyval, akit aktív felelősnek éreztem a háborúért, a zsidótörvényekért, azaz mindenért, találkoztam Balatonfüreden, szüretidőben, az uszodában. Szép, meleg ősz volt, mikor Mussolini megbukott. Olyannyira örültünk unokatestvéremmel, Jutkával a szüret mellett még a jó hírnék is, hogy Bárdossyt és az ősz hölgyet, valószínűleg édesanyját (akivel együtt napozott a stégen) is keblünkre öleltük volna. Egy évvel később Jutka, anyukájával együtt, Auschwitz kéményén szállt fel. Korai volt az öröm.

Itt érkezem oda, hogy egy ügyben szigorúbban ítélkezzek Romsicsnál: Horthy személyes felelősségéről félmillióra tehető magyar állampolgárságú zsidó meggyilkolásában. Kérdésem az, hogy miért nevezte ki államtitkároknak, a zsidó ügyek lebonyolítóinak Endre Lászlót és Baky Lászlót, akikről mindenki tudta (én is!), hogy annyi zsidót ölnének meg, ahányat csak tudnak. Ha volt Horthynak szava abban, hogy ne Imrédy legyen a megszállt Magyarország miniszterelnöke, nem tudta volna megakadályozni két ember kinevezését, akikről tudta, hogy tömeggyilkosságra készülnek?

Hadd térjek vissza a könyv nagy érdemeire. Romsicsnál a politikai döntések szorosan kapcsolódnak a szociális kérdéshez. S nemcsak a földkérdéshez, hanem a lakáskérdéshez, az álláskérdéshez, az oktatáskérdéshez s az egészségügyhöz, ahogy a zsidókérdéshez is. Az oktatás és egészségügy terén számos fontos reformra került sor, így például az általános megbiztosítás bevezetésére. Még én is az OTI-nál voltam biztosítva, de emlékszem a MABI-

ra, sőt az OTBÁ-ra is, a tanárok biztosító intézetére, ahova nagymamám tartozott. A színvonal persze igen különböző volt, de mindenki, a szegényparasztság és mezőgazdasági munkásság, cselédség kivételével, részesült valamilyen egészségügyi szolgáltatásban, ami a nagy népbetegségek korszakában különösen fontos volt. A polgári iskola bevezetése (újra bevezetése) pedig a lányok számára bírt jelentőséggel, mivel őket akkoriban szüleik nem nagyon küldték gimnáziumba. A Romsics említette „magyar hiszekegy” napi skandalására a zsidó lánygimnáziumban is kötelezően sor került, de a hivatalosan is előírt tananyag, leszámítva a magolásra hivatott és ideológiailag átírt történelmet, komoly volt: latin, logika, közgazdaságtan, pszichológia, modern nyelv, sokat tanultunk a régi magyar költészetből (igaz, keveset a 20. századiból), ahogy differenciál- és integrálszámítást és analitikus geometriát, kémiát és fizikát is. Ma örülnék egy hasonló curriculumnak.

Sokféle tanulságot lehet levonni Romsics történeteiből, a jelen számára is. Nem tudunk a jelenről ítéletet alkotni, ha nem ismerjük a múltat. S nem tudjuk a veszélyeket elkerülni sem, ha nincs tudomásunk a hagyományos veszélyekről. Szerintem különösen megszívlelendő, amit Romsics a dichotómiákban való gondolkodás és ítélezés veszélyeiről mond. A dichotómiákban való gondolkodás (mint urbánus/népies stb.), írja Romsics, sosem hazánk tényleges szerkezetéről ad számot, hanem ideológiailag előállított kontraszt, mely lassanként megfertőzi az emberek gondolkodását, s ezzel társadalmi vakságot hoz létre. Manapság tanúi vagyunk a dichotómia egyik legsúlyosabb, gondolatvakságot okozó járványának: fasiszta/komcsi... van-e ennél veszélyesebb dichotómia?

